

ANMELDELSER

Astrid Jespersen, Marie Riegels Melchior & Marie Sandberg (red.): Verden over. En introduktion til stats- og livsformsteorien og dens aktuelle anvendelse i etnologien.

København: Museum Tusulanums Forlag, 2006 (325 sider)

Verden over er en antologi, der introducerer stats- og livsformsanalysen (SLA) og illustrerer dens anvendelse i etnologien. Antologien består af to dele. Den første del indeholder syv empiriske kapitler, i hvilke en række forfattere illustrerer SLAs anvendelsesmuligheder i forhold til at analysere så forskelligartede fænomener som amerikansk udenrigspolitik, EU's kulturpolitik, dannelsen af staten Israel, etniske politikker i Malaysia og sammenhængen mellem arkitektur og socialpolitik i Danmark. Anden del af antologien handler om SLAs teorihistorie og status, et interview med Thomas Højrup og endelig en forskningsoversigt over de publikationer, som har benyttet SLA. I det følgende går jeg ud fra, at læseren har et grundlæggende kendskab til SLA og dens "forgænger", livsformsanalysen (LA).

Samlet set fortæller de syv empiriske kapitler i *Verden over* en interessant historie om, hvor alsidigt SLA kan benyttes. Nicolai Carlberg og Søren Møller Christensen beskriver i kapitlet *Our way!* hvordan USA's udenrigspolitik kan ses som en balancegang mellem på den ene side at ville understøtte de åbne markeder, der er en forudsætning for den amerikanske, liberale statsforms vækst, og, på den anden side, gennem militær og politisk magt at varetage behovet for

statens indre sikkerhed. Kapitlerne af Helene Rasmussen/Marie Sandberg og Anja Olsen analyserer EU's grundlæggende dilemma mellem både at ville fremme ideen om en europæisk identitet og samtidig tage højde for de individuelle medlemslandes kulturelle egenart. Det efter min mening bedste af de empiriske kapitler er Signe Boeskovs *Dannelsen af staten Israel*, der gennem en historisk analyse fremhæver de ifølge forfatteren modstridende ambitioner om at ville skabe en stat, der på samme tid både er *demokratisk, national* (dvs., jødisk), og *socialistisk*.

De teoretiske kapitler (og især indledningskapitlet) giver en fin introduktion til ideerne bag SLA. Hvis man er interesseret i at få et hurtigt overblik over SLA, relationen mellem LA og SLA, og en "state-of-the-art" opsummering af forskningen inden for feltet, er disse kapitler oplysende.

Hvad er mit indtryk af *Verden over*? Som det fremgår af ovenstående, består *Verden over* af en empirisk og teoretisk del. Hver for sig er de to dele interessante, men der er ikke gjort meget for at fremme samspillet mellem de to dele. Jeg synes derfor godt, at man kan fornemme, at antologien er sammensat af eksisterende bidrag snarere end af bidrag skrevet specifikt til lejligheden.

De empiriske kapitler i første del af antologien er mestendels baseret på studenteropgaver og specialer (og et genoptryk af en tidligere publiceret artikel). Kvaliteten af disse kapitler svinger. Især er det i nogle af kapitlerne svært at følge argumentationen for, hvorfor SLA skulle være specielt velegnet til at belyse den i kapitlet berørte problemstilling. Dette gælder fx kapitlerne om EU's kulturpolitik og Marie Riegels Melchior's kapitel om

dansk arkitektur og socialpolitik 1930-1960. I førstnævnte forekommer teorier om nationalisme mig meget mere oplagte, og i sidstnævnte har jeg svært ved at se argumentet for, hvorfor den arkitektoniske stil bag to lejlighedsbyggerier i Københavnsområdet meningsfuldt kan forbindes til staters reproduktion af suverænitet i statssystemet. I Signe Boeskovs kapitel om Israel kommer SLAs begreber dog mere naturligt i spil.

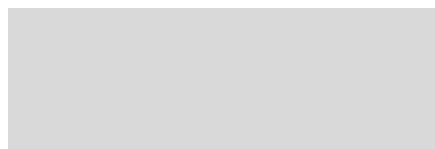
Den teoretiske del af antologien er grundig og interessant, men, synes jeg, ikke tilstrækkelig kritisk. Interviewet med Thomas Højrup af Astrid Jespersen og Marie Sandberg kaldes i titlen "kritisk", men den kritik af SLA, som diskuteres, handler mere om SLAs interne, teoretiske konsistens end om teoriens empiriske anvendelighed. Det er i den forbindelse vigtigt at huske på, at SLA postulerer en samlet teoretisk model for 1) forholdet mellem stater, 2) forholdet (inden for et land) mellem staten og borgerne, og 3) forholdet (inden for et land) mellem borgerne (dvs., livsformerne). Dette er et ekstremt højt ambitionsniveau for en samfundsteori, og det kunne (i hvert fald set fra en empirisk sociologs synspunkt) have været interessant i interviewet at høre Højrups bud på, hvordan han mener at man kan/bør "efterprøve" disse aspekter af SLA i praksis.

Det sidste kapitel i antologien, Højrups forskningsoversigt, giver en fin oversigt over de empiriske studier, som tager udgangspunkt i LA og SLA. Jeg noterer dog, at langt de fleste publikationer i forskningsoversigten er på dansk og forfattet af personer i det danske, etnologiske miljø. Er der ikke udgivet artikler om SLA i internationale, videnskabelige tidsskrifter, sådan at teorien er kommet til diskussion i det internationale forskningsmiljø?

Summa summarum, hvad skal man mene om *Verden over*? Antologiensempiriske del giver en række interessante og tankevækkende bud på, hvordan SLA kan benyttes som teoretisk indfaldsvinkel til en række forskelligartede problematikker. Jeg synes, at de empiriske ka-

pitler virker bedre som *illustrationer* af SLAs anvendelsesmuligheder end som egentlige *efterprøvnings* af teoriens empiriske plausibilitet. Som teoretisk introduktion til SLA er *Verden over* god, men jeg savner, som nævnt ovenfor, en mere kritisk stillingtagen til teorien.

Mads Meier Jæger
Socialforskningsinstituttet

**Anders Esmark, Carsten Bagge Laustsen & Niels Åkerstrøm Andersen (red.):
Socialkonstruktivistiske
analysestrategier.**

Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag/
Samfundslitteratur, 2005 (260 sider)

**Anders Esmark, Carsten Bagge Laustsen & Niels Åkerstrøm Andersen (red.):
Poststrukturalistiske analysestrategier.**

Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag/
Samfundslitteratur, 2005 (284 sider)

De senere år er socialkonstruktivismens tankegange og metoder blevet mere og mere udbredte, også uden for dens traditionelle analysefelter. Sundhedspolitik, virksomhedskultur og turisme analyseres i dag med udgangspunkt i socialkonstruktivistisk tankegods. Samtidig er begrebet "socialkonstruktivisme" kommet til at dække meget bredt, således at eksempelvis poststrukturalistiske teoretikere som Foucault og Derrida er blevet spændt for dens vogn. Med disse to antologier søger Anders Esmark, Carsten Bagge Laustsen og Niels Åkerstrøm Andersen at skille fårene fra bukkene ved at fastholde, at socialkonstruktivisme er ét, poststrukturalisme noget andet. At

Foucault og Derrida er blevet iklædt socialkonstruktivismens gevandter er ifølge forfatterne et produkt af en anglo-amerikansk tradition. I de to antologiers respektive indledningskapitler argumenteres der imidlertid overbevisende for en adskillelse af de to lejre, ikke mindst hvis deres teoretiske begreber skal omsættes til analysestrategier. Socialkonstruktivisme og poststrukturalisme er med andre ord stærkere hver for sig end sammen.

Selv om dette ikke er stedet at føre en længere diskussion om forskellen mellem de to traditioner, kan det kort anføres, at poststrukturalisterne ganske som de "klassiske strukturalister" ser sproget som den egentlige sociale interaktionsform, og virkeligheden erkendes gennem sprogets strukturer. Selv om poststrukturalisterne vil nuancere billedet og distancere sig fra eksempelvis Levi-Strauss, er der alligevel en afgørende forskel til socialkonstruktivisternes, for hvem sproget blot er én blandt flere sociale interaktionsformer. Her er man mere inspireret af sociologien og politologien.

Omverdenen beder ikke om at blive iagttaget på en bestemt måde

Begge disse antologier er forsynet med klare velskrevne indledninger, hvor de forskellige positioner pædagogisk rides op. Det påpeges igen og igen, at socialkonstruktivistiske og poststrukturalistiske analyser ikke indebærer et opgør med metodologi og metode, men snarere et opgør med ideen om, at der er én konkret virkelighed, der er uafhængig af betragteren. Den kan derimod ikke isoleres fra det sociale, som er selve grundlaget for viden og erkendelse. I modsætning til klassiske videnskabsteoretiske tilgange, ikke mindst inden for positivismen, er undersøgelsen af virkelighedens beskaffenhed ikke et spørgsmål om at afdække årsager og effekter. Omvendt afvises også positivisternes traditionelle perfide angreb mod socialkonstruktivismen som hævdede, at virkeligheden ikke eksisterer. Det gør den, men

den er meningsløs i sig selv. Objekter, hvad enten det er fysiske genstande eller ideer og tanker, har kun mening i kraft af deres relationer til andre objekter. Når eksempelvis Berger & Luckmann taler om den sociale konstruktion af virkeligheden, sigtes der til de stabiliseringer, der knytter objekter sammen i konkrete former for meningsfuldhed.

Imidlertid kan denne meningsfuldhed aldrig analyseres uafhængigt af den sociale virkelighed, i hvilken analysen finder sted. Som Niklas Luhmann ville formulere det, har iagttageren altid et blindt punkt, nemlig den sociale position, hvorfra virkeligheden iagttages.

Netop derfor må man med omhu vælge, anvende og problematisere sin analysestrategi, selvsagt det helt centrale begreb i begge bøger. Med analysestrategi sigter forfatterne til "den praksis, der består i at skabe det videnskabelige blik, så det sociale emergens bliver iagttagelig". Med andre ord er en analysestrategi de briller, man må tage på for at kunne se den sociale virkelighed. Forfatterne understreger imidlertid dette valgs kontingens. Som det helt specifikt siges: "Omverdenen beder ikke om at blive iagttaget på en bestemt måde". Begge bøger er foruden indledningskapitlet delt op i tre dele med tre artikler i hver. Forfatterne viser således, både i de diskuterede teorier og i bogens form en velkendt akademisk forkærlighed for tredelinger

Socialkonstruktivistiske analysestrategier

Socialkonstruktivistiske analysestrategier tænkt på en sådan måde, at tre kapitler viet til analysestrategier på mikroniveau, tre på mesoniveau og tre på makroniveau. Derved får man et bredt spektrum af analysestrategier repræsenteret, men det kunne ønskes, at der eksempelvis i et afsluttende kapitel blev reflekteret mere over, hvordan analyser på de tre niveauer kan spille sammen, og hvornår hvilke metoder er relevante. Som det fremstår nu, er bogens kapitler blot et katalog over forskellige analyse-

strategier, der ikke umiddelbart hænger sammen.

De enkelte kapitler er imidlertid for hovedpartens vedkommende både vel-skrevne, interessante og relevante. Søren Kristiansens og Nils Mortensens kapitel om sociologiske analyser af hverdagslivet rummer en glimrende gennemgang af mikrosociologerne fra George Herbert Mead og Alfred Schutz til Erving Goffman og Harold Garfinkel. Ligeledes giver Lars Axel Petersen et interessant rids over videnssociologens udvikling og diskuterer de dilemmaer, enhver samfundsvidenskabelig forsker må stå i: at opnåelse af viden på den ene side altid er socialt betinget, men at man på den anden side er nødt til at forholde sig til konkrete tilgange, hvis man vil undgå den totale relativisme. Løsningen er selvsagt grundig refleksion og selvkritik, med andre ord at man altid ekspliciterer og reflekterer over valget af analysestrategi. Andre interessante bidrag er Erik Højbjergs gennemgang af spilanalytik som redskab i samfundsvidenskaberne og Lisanne Wilkens gennemgang af Bourdieus begreber om habitus, kapital og felt. Det store problem ved flere af bidragene i forhold til bogens sigte er imidlertid, at langt de fleste diskussioner bevæger sig på et meget teoretisk niveau. Selv om begrebet analysestrategi repræsenterer et meso-niveau mellem teori og empiri, kunne man ofte ønske sig, at de mange interessante teoretiske begreber i højere omfang blev omsat i konkret samfundsvidenskabelig praksis. Enkelte af teksterne, eksempelvis Erik Højbjergs om spilanalytik og Ron Eyermans om "kultur-analyse efter den kulturelle vending" rummer konkrete eksempler, hvor analysestrategierne foldes ud i empirisk praksis, men især i Eyermans tilfælde forekommer det konkrete eksempel om svenske højrefløjsgupper lidt påklistret.

Poststrukturalistiske analysestrategier
Poststrukturalistiske analysestrategier er med sine tre dele opbygget logisk såvel som historisk. De tre første kapitler er

viet diskussionen af grundlæggende analyseformer, som poststrukturalister har til fælles med de mere klassiske strukturalister. Andreas Beck Holm diskuterer således "grammatiske" analyser, som de kommer til udtryk hos Saussure, Lévi-Strauss og Althusser, Peter Borum diskuterer semiotisk analyse hos Barthes og eleven Baudrillard, og Lillian Munk Røsing diskuterer psykoanalysen hos især Lacan. Alle tre kapitler er vel-skrevne og informative, ikke mindst det sidste, og man føler sig vel opdateret med en række af strukturalismens grundlæggende spørgsmål.

De næste tre kapitler diskuterer to af poststrukturalismens "klassikere", Derrida og Foucault, og den postmarxistiske hegemonianalyse hos Laclau. Mens de to første er oplagte i denne sammenhæng kunne man nok stille spørgsmål ved, om ikke Allan Dreyer Hansens bidrag om Laclau rettelig hører hjemme i den anden antologi, når man nu netop har villet sondre mellem socialkonstruktivismen og poststrukturalisme. I hvert fald er Laclaus begreber og problemer efter denne forfatters opfattelse grundlæggende sociologiske og politiske og burde derfor diskuteres på et makro-analytisk niveau i samspil med eksempelvis Latour.

Bogens sidste tre kapitler er tilegnet det, forfatterne selv kalder "poststrukturalismens grænseland". Der er tale om diskussioner af henholdsvis den slovenske sociolog og psykoanalytiker Slavoj Žižeks socialanalytik, Niklas Luhmanns systemteori og den såkaldte "skizoanalyse" hos Gilles Deleuze og Felix Guattari. Hermed repræsenteres fire af de teoretikere, der om nogen er i vælten i disse år og formentlig også vil være det fremover. Især er inddragelsen af Luhmann modigt og godt tænkt, eftersom hans systemanalytik har helt oplagte fælles-træk med ikke blot poststrukturalismens men også med socialkonstruktivismens tænkemåder. Hans begreber om system, omverden og produktion af mening passer som fod i hose med eksempelvis diskursanalyse og semiotiske

analyser, om end pladsen i disse antologier er for begrænsede til i fuldt omfang at udfolde relationerne.

Teorien, analysestrategien og det konkrete

Alt i alt er begge antologier velskrevne og rummer mange interessante enkeltbidrag. Som sagt kunne der ønskes yderligere diskussion af de teoretiske positioners indbyrdes relevans, ligesom flere bidrag burde have været rettet mere mod konkrete empiriske analysemodeller. På den måde ligger begge disse antologier i forlængelse af eksempelvis Louise Philips' og Marianne Winther Jørgensens udmærkede *Diskursanalyse som teori og metode* fra 1999 og Niels Åkerstrøm Andersens lige så glimrende *Diskursive analysestrategier* fra 1999: det teoretiske forarbejde er glimrende, men der mangler lige den sidste, empiriske konsekvens. Når dette kun i begrænset omfang lykkes, er det måske fordi, traditionerne er så overteoretiserede, at der altid er et kæmpe tankegods, man skal have problematiseret og diskuteret, måske fordi teorierne vanskeligt lader sig oversætte til praktiske analyser? Der er med andre ord ikke tale om analysestrategier som refleksioner over forskerens møde med empirien, men snarere om en yderligere refleksion over, hvordan man overhovedet kan analysere den sociale virkelighed, af hvilken man selv er en del. Selv om man aldrig kan komme ud over dette dilemma, giver begge bøger dog gode anvisninger til den nødvendige teoretiseren og refleksion, der må gå forud for ethvert konkret analysearbejde, og som sådan har bøgerne en god berettigelse for alle os, der trods alt gerne vil undgå at falde i den totale relativismes dybe brønd.

Jakob Linaa Jensen
Institut for Informations- og Medievidenskab
Aarhus Universitet

Henrik Dahl: Mindernes land. Hvordan man gør strenge tider til gode gamle dage.

2. Udgave. København: Gyldendal 2006 (238 sider)

Henrik Dahls seneste bog kan bestemt ikke siges at være affattet i den traditionelle akademiske stil, som præger megen sociologisk faglitteratur, og som også i nogen grad præger hans egne tidligere bøger (jeg tænker her især på *Hvis din nabo var en bil* (1997), som sidste år blev genudgivet i en delvis omskrevet version). Snarere må den betegnes som et langt sociologisk essay, hvori Dahl sammenfletter en række personlige refleksioner over sin egen familiemæssige baggrund med nogle mere almene sociologiske refleksioner over samfundsudviklingens karakter i det 20. århundrede. Dette havde naturligvis ikke været specielt interessant, hvis ikke øvelsen netop bestod i at "gøre det personlige alment", altså at benytte persongalleriet og hændelserne i den dahl'ske familie som en slags prisme, hvori nogle bredere samfundsmæssige udviklingstendenser afspejles. Hovedpersonen i denne "sociologiske familiesaga" er så ubetinget Henrik Dahls mormor, som han, med sig selv som kontrast, benytter som et billede på den samfundsudvikling, han gerne vil skildre og diskutere.

Dahls mormor blev født i 1903 og opnåede den høje alder af 101 år. Da hun døde i 2004, havde hun m.a.o. gennemlevet stort set hele det 20. århundrede. Da hun var på alder med sit barnebarn, mens han skrev bogen, nemlig 44 år, havde hun allerede været vidne til to verdenskrige, holocaust, betydelige ændringer i Danmarks territorium, indførelsen af valg- og stemmeret til kvinder, nedlæggelsen af adskillige europæiske imperier, opfindelsen af en sværm af nye lande, diktatoriske regimer ved magten i flere af Europas største stater, samt en økonomisk verdenskrise. Jamen, hvad med kvindefrigørelsen, kulturradikalis-

men, den frie børneopdragelse, fjernsynet og computeren, indvender Dahl spagt i en fiktiv dialog med sin mormor – for kun af denne at blive belært om, at alle disse fænomener skam havde deres oprindelse i første halvdel af det 20. århundrede (p. 22-24).

Med dette afsæt udvikler Dahl bogens hovedtese, nemlig, at det kontemporære – sen-, post- eller flydende moderne – samfund slet ikke er så foranderligt, som vi går og bilder os ind. Kontrasten mellem de to forskellige livshistorier, Dahls og hans mormors, viser nemlig, at den mest radikale samfundsudvikling ikke sker i anden, men derimod i første halvdel af det 20. århundrede (p. 24). Hvor samfundsudviklingen i første halvdel af det 20. århundrede ifølge Dahl havde en revolutionær karakter, havde den i anden halvdel en langt mere evolutionær – eller “turboevolutionær”, som han nogle gange siger – karakter (p. 23-26). Det er derfor forfejlet at påstå, at samfundsudviklingen i dag går stærkere end nogensinde (p. 23).

Paradoksalt nok oplever vi det imidlertid på det subjektive plan som om, samfundet aldrig har forandret sig hurtigere, end det gør i dag. Og omvendt opfatter vi tidligere samfundsperioder som langt mere stabile, og drømmer os tilbage til “de gode gamle dage”, hvor alting var mere trygt og overskueligt (p. 16, 24f). På ejendommelig vis er der altså ifølge Dahl tale om, at vi konstruerer foranderligheden som stabil og stabiliteten (relativt set) som foranderlig. At samfundsforandringen angiveligt ikke går stærkere i den anden halvdel af det 20. århundrede, er imidlertid efter Dahls opfattelse ikke ensbetydende med at usikkerheden mindskes (p. 25). På det faktiske begivenhedsplan er den, skriver han, uden tvivl faldende, men til gengæld er usikkerheden om, hvordan begivenhederne skal fortolkes steget, hvilket Dahl tilskriver modernitetens gennemsættelse inden for hverdagslivet (p. 25f). Den senmoderne “turboevolution” afstedkommer, som Dahl skriver, “en siten i hele omverdensopfattelsen” (p. 26).

Efter at have udviklet sin hovedtese fører Dahl os nu igennem en række refleksioner, der alle kredser om den sociale forandrings karakter i det 20. århundrede. Hvor det i *Hvis din nabo var en bil*, var Bourdieu, der var den teoretiske hovedinspirationskilde, er det nu Luhmanns systemteori, der spiller med i baggrunden, uden dog at blive rigtig ekspliciteret, hvilket imidlertid er et bevidst valg fra Dahls side, idet intentionen netop er at bedrive sociologiske essayistik (p. 31). Vi kommer vidt omkring, og pladshensyn tillader mig ikke at komme ind på det hele.

Centralt for det 20. århundrede var ifølge Dahl afviklingen af det hierarkiske samfund og fremkomsten af det moderne, hyperkomplekse samfund, hvor religionen mister sin privilegerede status, og hvor de sociale systemer – økonomi, politik, videnskab, moral og kunst – i stigende grad bliver selvreferentielle (p. 32ff). Selvstændiggørelsen af kunst, videnskab og ekspertsystemer fører imidlertid til, at de løsrives fra almindelige menneskers hverdagserfaringer, hvorfor mistilliden i samfundet øges (p. 127f). I det hyperkomplekse samfund bliver kompleksitetsreduktion uomgængelig, og Dahls pointe er, at erindringen netop fungerer som en mekanisme til kompleksitetsreduktion, idet den er en slags “bagudrettet fatalisme”, der forklarer os, hvorfor tilværelsen blev som den blev (p. 44ff).

Det hyperkomplekse samfund er ifølge Dahl et “post-nøjsomhedssamfund”, hvor manglens problemer erstattes af overflodens (livsstilsbetingede sygdomme m.m). Selvom samfundets formelle og uformelle hierarkier nedbrydes, forbliver de sociale grupperinger stærke, hvorfor Dahl også beskriver det som et “neo-stændersamfund”, hvor individerne inddeles på baggrund af gensidig anerkendelse (p. 36, 184ff). Den klassebaserede stratifikation afløses m.a.o. af en stratifikation baseret på livsstil. Men da stort set alle ifølge Dahl har fået det bedre som følge af velstandsstigningen, må det danske samfund karakteriseres

som et af de mest lige i verden (p. 152, 158, 160, 187). Dog anerkender Dahl, at sundhed og livsstilsbetingede sygdomme er ulige fordelt i befolkningen, hvilket han forklarer med, at velfærdsstaten i kraft af "det antiautoritære oprør" har skabt en mangel på selvdisciplin, som gør, at nogle mennesker ikke er i stand til at træffe de rette livsstils-mæssige valg (p. 169-72). Dahl synes således at mene, at den "anerkendelsesrevolution", som har spillet en central rolle i udviklingen af det moderne velfærds-samfund, på nogle punkter er gået for vidt, idet den har gjort det illegitimt, at staten blander sig i befolkningens livs-stil (p. 171f).

Dahls overordnede tese er da bestemt interessant, men forekommer mig ikke desto mindre problematisk. På et overordnet (metodisk) plan rejser den spørgsmålet om, hvordan vi egentlig måler social forandring. Dahl er selv inde på dette problem i forbindelse med en kort diskussion af begrebet om "frisættelse":

Hvilke måleenheder skal man bruge for at måle frisættelsen? Og hvilke instrumenter? Den slags banale spørgsmål er der faktisk ingen sociologer, der kan besvare. Hvad man kan gøre, er at finde nogle fornuftige indikatorer (p. 35).

Pudsigt nok rejser Dahl ikke dette spørgsmål i forbindelse med sin egen hovedtese og måden, hvorpå han forsøger at godtgøre denne. Men han mener vel at have fundet nogle fornuftige indikatorer. På mig virker det imidlertid som nogle temmelig selektive indikatorer, der helt forbigår en række afgørende hændelser i anden halvdel af det 20. århundrede, som i høj grad sætter hans tese i relief.

Jeg nævner i flæng: Den mikroelektroniske revolution, som har skabt en multimedial, virtuel realitet, der radikalt har forandret forholdet mellem tid og rum, ja sågar er trængt ind i selve vor erfa-

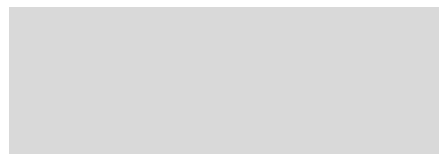
ringsstruktur – og at opfindelsen af computeren (mikrochippet) ifølge Dahl kan føres helt tilbage til 2. verdenskrig (jf. ovenfor), ændrer jo ikke ved, at det først er fra 1980'erne, at denne nye teknologi for alvor er blevet udbredt og radikalt har forandret vores tilværelse. Videre kan nævnes de mange nye etniske konflikter, som opstod i kølvandet på de gamle østeuropæiske regimers sammenbrud, og som førte til Balkankrigen med dens folkedrab og etniske udrensninger. Globaliseringen og dens følgevirkninger i form af f.eks. udflytning af virksomheder og jobs til andre lande. Det multikulturelle samfunds mange nye udfordringer og konflikter (jf. Muhammedkrisen). De mange nye bioteknologier (gensplejsning, kloning, stamcelleforskning, fertiliseringsteknologi, fosterdiagnostik m.m.), som radikalt forandrer selve grundlaget for det menneskelige liv. For slet ikke at tale om terrortruslen, som også herhjemme er blevet højst reuel efter Danmarks involvering i krigen i Irak.

Det må undre, at Dahl helt forbigår disse forhold, som tilsammen tegner et billede af en ret så turbulent senmoder-nitet. Ligeledes savner man en redegørelse for, hvori den helt præcise forskel mellem en "revolutionær" og en "turboevolutionær" samfundsudvikling egentlig består. Dahls overvejelser omkring social ulighed virker også temmelig problematiske, først og fremmest fordi han nøjes med at sammenligne Danmark med andre lande (uden dog at fremlægge nogen form for dokumentation), men undlader at se på udviklingen over tid i det danske samfund. Anlægger man sidstnævnte betragtning, er der stærke indikatorer for, at uligheden har været stigende i det danske samfund op igennem 1990'erne og frem til i dag.

Disse forbehold skal imidlertid ikke skygges for, at bogen bestemt rummer mange skarpsindige tanker og interessante delanalyser. Det er forfriskende, at der er sociologer som Dahl, der tør udfordre vedtagne sandheder og fremsætte analyser, der vender op og ned

på vores vante måde at se verden på. Det er jo sådan noget, der sætter gang i debatten og driver erkendelsen fremad, netop fordi det vækker til modsigelse. På et mere overordnet plan kan bogen ses som et forsøg udi kunsten at skrive en essayistisk sociologi (jf. Bo Isenbergs fremragende essay herom i Dansk Sociologi nr. 1/2006). På mig virker Dahls meget personlige form for essayistik imidlertid lige lovlig causerende og "navlebeskuende". For min skyld måtte der godt have været "lidt mindre mormor" og lidt mere analyse og (empirisk) dokumentation.

Klaus Rasborg
Institut for Samfund og Globalisering
Roskilde Universitetscenter

**Anders Dræby Sørensen &
Hans Jørgen Thomsen (red.):
Det svære liv – om lidelsen i
den moderne kultur.**

Århus: Aarhus Universitetsforlag, 2005
(271 sider)

Lidelsesoverflod

Lidelse, alt er lidelse. Så kort kunne man – måske lidt provokerende – opsummere indholdet i antologien *Det svære liv – om lidelsen i den moderne kultur*. Trods sine religiøst-teologiske konnotationer er begrebet lidelse, selvom man måske ikke skulle tro det, et af sociologiens grundfænomener, uanset om den kommer til udtryk gennem undertrykkelsen af arbejderklassen i industrisamfundet, som stigmatisering og diskriminering i det moderne hverdagsliv eller i form af globaliseringens og individualiseringens konsekvenser. Selvom lidelse ofte associeres med personlighedsrelaterede skavanker eller fysiske smerter, som i enten psykoanalytisk eller medicinsk lit-

teratur, viser *Det svære liv*, at lidelse også er et socialt fænomen, hvorfor også sociologer bør tage dette tema alvorligt. *Det svære liv* er dog ikke en sociologibog – dertil er dens sociologiske ballast for sporadisk og afgrænset, og dens henvisninger til central sociologisk litteratur om lidelse for mangelfuld – men det er ikke desto mindre en bog, som sociologer vil kunne lære af, og som kan kaste et overblik over dele af den lidelse, som tilsyneladende er så udbredt i vores nutidige samfund. Derudover har et par sociologer dristet sig til at bidrage til bogen.

Bogen er skrevet af såvel garvede som yngre forskere fra en lang række forskellige discipliner og praksisfelter. Den består af en fyldestgørende, inspirerende og diskuterende indledning skrevet af en af bogens redaktører, Anders Dræby Sørensen, om lidelse i et kulturelt perspektiv, hvorefter følger elleve kapitler om lidelse i forskellige afskyninger lige fra tidspres og stress via melankoli og depression til angst og traumer. Vi kommer således rundt om en lang række af lidelsens udtryks- og fremtrædelsesformer, der knytter særligt an til det moderne (postmoderne) vestlige samfund og den lidelse, som dette tilsyneladende overflodsprægede samfund fremviser og fremprovokerer – således altså også en overflod af lidelse. På denne måde kan bogen læses som en overordnet samtidsdiagnose eller statusrapport over lidelsens væsen i vores samtid. Dette er et ambitiøst projekt, og ambitiøse projekters problem er ofte, at deres ambitionsniveau også er deres akilleshæl, hvis ambitionerne ikke indfries. Således også med *Det svære liv*, der spænder vidt og bredt, der går i dybden og viser mange nuancer og forskelle, men som samtidig også efter endt læsning efterlader læseren med en vis uklarhed over, hvad lidelse egentlig er – eller snarere, hvad det ikke er, om alt er lidelse.

Problemet med bogens overflod af lidelsesdefinitioner og -fænomener består, så vidt jeg kan bedømme det, der-

for i en manglende afgrænsning eller operationalisering af lidelsesfænomenet, og således bliver lidelse lig alt det, der forårsager mennesker smerte, der er forårsaget af smerte, eller som på andre måder har en negativ indvirkning på menneskers livskvalitet og selvopfattelse. Lidelse bliver således både en tilstand og en konsekvens, et resultat og en oplevet proces, en årsag og en virkning. Man kunne have ønsket sig, at der lå et klarere perspektiv på, hvad lidelse er, og hvad der adskiller "lidelse" fra andre lidelser (!), men samtidig havde dette måske bevirket en unødigt og ukonstruktiv afgrænsning af bogen.

Lidelsesmangfoldighed

Når jeg nu har fæstnet mig ved problemet først, er det ikke ensbetydende med, at *Det svære liv* ikke kan tilbyde læseren en positiv og konstruktiv oplevelse. Der er meget godt at hente i bogens enkelte kapitler, fordi den anlægger et så inklusivt og så bredspektret perspektiv. Således kan den appellere til en lang række forskellige faggrupper – og ikke mindst den almindeligt "samfundsinteresserede" læser, som så mange forlag gerne vil fat i.

Det svære liv er et udtryk for en særdeles bred læsning og forståelse af lidelse, som jeg har indikeret ovenfor. Dette er såvel bogens svaghed som dens styrke. Det er en rummelig bog i den bedste forstand, hvilket også afspejler sig i den faglige mangfoldighed, som forfatter-rækken repræsenterer. Her er alt fra sociologer og idéhistorikere til kliniske psykologer og farmaceuter. Denne blanding fungerer i og for sig ganske godt som et afsæt til at vise såvel forskelle som ligheder i forbindelse med belysningen og forståelsen af lidelse – en humanistisk og fortolkningsbaseret tradition kontra (eller suppleret af) et mere videnskabeligt og forklaringsorienteret perspektiv, hvis det skal sættes lidt oppositionelt op. Men samtidig viser *Det svære liv* også, hvordan disse faggrupper gensidigt kan drage nytte af hinandens arbejder, og i litteraturreferencerne i de fleste kapit-

ler ses således også, hvordan de mere humanistisk orienterede forskere trækker på kliniske perspektiver og vice versa.

Lad mig slå ned på et par af kapitlerne for at eksemplificere den mangfoldighed, som antologien udviser. Et kapitel er skrevet af *Mette Jensen* og omhandler tidspres og den medfølgende følelse af usikkerhed og kamp mod tiden, som præger mange travle menneskers hverdags-, arbejds- og familieliv. Dette tidspres, som medfører en form for lidelse, affødes af accelererede forandringstakter i samfundet, en stigende individualiseringstendens og et øget omfang af valgmuligheder, der presser individet fra alle sider. I denne optik bliver følelsen af tidspres og ikke mindst tidsmangel et eklatant udtryk for en særlig form for lidelse som rammer det moderne menneske, og som forstærkes af fraværet af fællesskabs. På baggrund af et par interviews viser Jensen, hvordan særligt unge kvinder føler sig fortravlede, pressede af de mange valgmuligheder og det stigende krav om at træffe beslutninger og tage stilling. Jensens analyse hænger således godt sammen med det efterfølgende kapitel om familielivets genvordigheder i en tidspreset kultur, som Per Schultz Jørgensen præsenterer.

Et andet kapitel skrevet af *Bente Hjorth Madsen* beskæftiger sig med depression og selvmordstanker. Kapitlet viser, hvordan depression kan medføre selvmordstanker og sågar fuldbyrdede selvmordsforsøg. På baggrund af en kort eksemplificerende case om Helene illustreres nogle af årsagerne eller motivationerne til disse drastiske skridt om at overveje at tage sit eget liv. Interessant i kapitlet er Madsens begrebsliggørelse af "det antisuicidale menneske" som en modvægt til depression og slutteligt også selvmordstanker. Faktisk er dette kapitel et af de knap så dystre i bogen – hvilket er en lettelse.

Endnu et kapitel er forfattet af *Esbén Hougaard* og omhandler "angstens tidsalder", som Rollo May engang betegnede det 20. århundrede. I kapitlet gennem-

gås en lang række af de angstlidelser, som fra tid til anden diagnosticeres hos danskere så som agorafobi, posttraumatisk-belastningsreaktion eller obsessiv-kompulsiv tilstand, og hvordan kulturelle faktorer påvirker og fremmer psykopatologier hos det enkelte individ. Her viser Hougaard på baggrund af statistisk materiale udbredelsen af en lang række af disse lidelser på tværs af befolkningsgrupper og nationale grænser. Alt i alt et oplysende kapitel, som dog virker noget klinisk – og forholdsvis omfattende – i forhold til bogens øvrige bidrag.

Fælles for disse tre kapitler, og adskillige andre af antologiens bidrag, er, at de angriber lidelsen fra et bestemt perspektiv eller en bestemt case, der forsøger at knytte en individuel/subjektiv oplevelse af lidelse sammen med kontekstuelle, kulturelle eller strukturelle samfundsforhold, der fremmer lidelse. Dette er bestemt en prisværdig (og ganske sociologisk) måde at belyse et notorisk undvigende fænomen som lidelse på, men det forbliver i de fleste kapitler utydeligt, hvordan samfundet faciliterer eller mislykkes i at modvirke, lidelse på individplan, og hvordan det kunne indrettes, således at lidelsen blev minimeret.

Det dystre blik

Det svære liv er en spændende bog, der dykker ned i menneskers forskelligartede oplevelser af afmagt, utryghed og angst i en verden, som de har svært ved at gennemskue og ofte også svært ved at håndtere. Dog er bogen også – og måske som konsekvens heraf – præget af et vist dystert dommedagsperspektiv, hvor lidelse næsten forekommer som den altoverskyggende oplevelse, mennesker har i deres dagligdag. Det er jeg ikke overbevist om faktisk er tilfældet for størsteparten af de moderne mennesker. Som Bente Hjort Madsen konstaterer i starten af sit kapitel:

En god nyhed er en dårlig nyhed.
Vi vil helst høre om lidelser, der
kan bekræfte pessimismen. Det

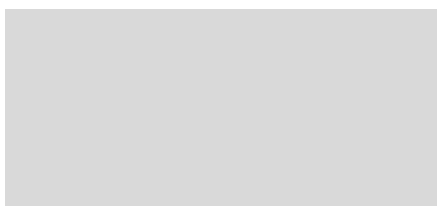
muntre og ubekymrede liv har
dårlige vilkår (p. 181).

Dette kunne næsten også stå som overskriften på hele denne bog. Spørgsmålet er bare, om det ikke er samfundsforskere, der ofte i overdreven grad fokuserer på det negative, det pessimistiske og det håbløse, også selvom der ofte er grund til at glædes, til at frydes og til at være ubekymret. Det blev i politisk sammenhæng engang konstateret, at grædekonerne sidder på Børsen – måske er de nu også flyttet ind på universiteter og andre højere læreranstalter, hvorfra klagesangen nu som en kakofoni kan høres. Derudover er der i bogen nærmest ingen eller kun få og ofte vanskeligt gennemskuelige eller gennemførlige løsningsforslag i forhold til at minimere/eliminere denne lidelse. Her kunne man have inddraget en del af den litteratur, der forsøger at vise, hvordan verdens lidelse såvel moralsk som praktisk både bør, men også kan afhjælpes. Således kommer *Det svære liv* til at fremstå som en stopklods snarere end som et springbræt for også at afhjælpe lidelse. Og måske har forfatterne ret – der er ingen vej udenom lidelsen. Jeg tror dog godt, at man kunne have kommet det lidt nærmere. Kun få af bidragene indeholder således konkrete løsningsforslag i forhold til at eliminere eller minimere lidelse. I deres kapitel om depression forsøger Rasmus Willig og Anders Petersen sig til sidst gennem et anerkendelsesperspektiv, som forbliver noget abstrakt, at formulere en fordring om, at det er samfundets ansvar at eliminere/minimere menneskers lidelse. Det samme gælder Mette Jensens opfordring til, at fælles problemer – så som tidspres – løses i fællesskab. Heri er jeg i og for sig ikke uenig – jeg har blot svært ved at gennemskue, hvordan det skal eller kan realiseres i praksis.

Slutteligt vil jeg tillade mig ved læsningen af bogens kapitler at undres over, at der ikke i videre omfang refereres til den efterhånden lange række af lidelseslitteratur, som særligt sociologien og re-

laterede discipliner i de senere år har udviklet med prominente navne som Iain Wilkinson, Maurice Glasman, Veena Das eller Arthur Kleinman blot for at nævne nogle få. På den måde synes perspektivet i de enkelte kapitler forholdsvis snævert. Men når alt kommer til alt, så mener jeg, at *Det svære liv* er en læsning værd, fordi den viser en bred faglighed og tilvejebringer et godt overblik over en lang række aspekter ved lidelsen i det moderne samfund, som vi som samfundsforskere bør være opmærksomme på – dog uden at stirre os blinde på dem. Antologien er som nævnt ganske ujævn; det virker som om, at redaktørerne har haft vanskeligt ved at finde den røde tråd i bidragene. Og det er synd, fordi temaet fortjener ikke blot større bevågenhed, men også en mere sammenhængende og systematisk behandling.

Michael Hviid Jacobsen
Institut for Sociale Forhold og Organisation
Aalborg Universitet

Henrik Jøker Bjerre & Carsten Bagge Laustsen: Slavoj Žižek.

Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag,
2006 (105 sider)

Slavoj Žižek er blevet kaldt MTV-filosof. Denne betegnelse er meget rammende, for så vidt som han nærmest har opnået status af filosofisk pop-stjerne i intellektuelle kredse. Žižeks berømmelse og popularitet har nået sådanne højder, at der for nylig simpelthen er lavet en film om ham, og han står således heller ikke her tilbage for sin forgænger på den filosofiske stjernehimmel, Derrida.

Betegnelsen MTV-filosof er imidlertid også meget sigende i forhold til stilen og kompositionen i Žižeks værker. Hvis Habermas' værk er som en harmonisk og systematisk komponeret symfoni, hvis Foucaults er en blues, hvor verdens smerte og ondskab er pakket ind i en lækker saxofon, og hvis Luhmanns er en lang opera, der truer med aldrig at ende, så er Žižeks bøger en serie af hårdtpumpede musikvideoer med fuld tryk på både lyd- og billedside. Når man læser Žižek, bliver man hele tiden lokket ind i at tro, at han har gang i et langt sammenhængende argument. Men just som man tror, at man er lige ved at få fat i pointen, så klipper han hårdt til næste scene og starter forfra et helt andet sted, på noget tilsyneladende helt andet. Det er ligesom en musikvideo, hvor der hele tiden klippes til en ny scene eller en ny kameravinkel, inden man når at finde ud af, hvad det er der foregår.

Med Slavoj Žižek har Henrik Jøker Bjerre og Carsten Bagge Laustsen skrevet en glimrende introduktion til denne tænker. Bogens første og største fortjeneste er, at den sænker det opskruede og nærmest maniske tempo i Žižeks egne produktioner. Žižek er måske nok en systematisk, men bestemt ikke nogen struktureret tænker. Derfor er det kærkomment, at Bjerre & Laustsen netop har disponeret deres introduktion som en velstruktureret gennemgang af hovedtemaerne i Žižeks værk.

Bogen starter med en redegørelse for forbindelsen til den Lacanianske psykoanalyse, som er Žižeks teoretiske udgangspunkt. Det Lacanianske subjekt er grundlæggende konstitueret ved en mangel. At være til som et selv er grundlæggende at mangle noget. Vores interaktioner med hinanden, hvor vi indtager forskellige sociale roller og identificerer os med forskellige positioner i den sociale orden, kan ses som en bestandig stræben efter at fylde denne mangel, at blive hele mennesker. Denne stræben er imidlertid paradoksalt, for så vidt som det at være subjekt netop er ikke at være hel. Det hele selv ville ikke være

noget selv. For den Lacanianske psykoanalytiker er spørgsmålet således ikke, hvorvidt det enkelte subjekt er helt eller ej, men hvordan det håndterer sin konstitutive mangel.

Forfatterne viser nu, hvordan Žižek rekonstruerer den Lacanianske psykoanalyse, så den kan bruges til en samfundsanalyse af nutidens kapitalisme. Psykoanalytikerens undersøgelse af, hvordan individets begær, fantasier mm. er strukturerede for at omgå værensmanglen, bliver til en sociologisk analyse af, hvordan samfundets ideologi håndterer konstitutive paradokser i den sociale orden. Ideologi hos Žižek er således ikke en manipulerende fordrejning af en mere virkelig virkelighed, men derimod en nødvendig bestanddel af selve virkeligheden. Hans egen formulering citeres i bogen:

Ideologi er ikke en drømmeagtig illusion, som vi bygger for at undslippe en ubærlig realitet; den er i dens grundlæggende dimension en fantasi-konstruktion, der tjener til at understøtte selve vores "realitet" (s. 32).

Her finder vi den Lacanianske accept af manglen, det traumatiske, det uforenelige som menneskeligt grundvilkår i en sociologisk udformning. Žižeks ideologi-analyser tjener således ikke det formål at pege henimod en utopisk ideologifri tilstand, idet en sådan udover at være utænkelig også ville være forfærdelig. I stedet ser Žižek det som sin rolle at afsløre alt det, der giver sig ud for at være ideologifrit, og vise, hvordan det netop er hyperideologisk.

Det gælder f.eks. den ironiske distance, hvormed særligt intellektuelle forholder sig til den politiske virkelighed, vi lever i. Vi ved godt, at vi er del af et kapitalistisk, udbytende og miljødelæggende samfund, men vi forholder os distance-ret til dette samfund og mener derved ikke *virkeligt* at være del af det alligevel. Žižek påpeger her, at ironien netop er en del af ideologien. Ved at installere

den ironiske distance i os passificeres vores modstand mod kapitalismen, og vores revolutionære potentiale kanaliseres over i ufarlig New Age eskapisme, som er en af Žižeks yndlingsaversioner, mens vi vedbliver med at udfylde vores funktion i det kapitalistiske samfunds reproduktion.

Žižeks ideologianalyse retter sig også mod forestillingen om, at vi nu endelig lever i et liberalt, hedonistisk samfund, hvor vi endelig har gjort op med alle autoriteter, hvor alt er tilladt, og hvor alle er frie til at forfølge deres inderste begær, som de måtte lyste. Hans samtidsdiagnose lyder, at fraværet af de åbenlyse paternalistiske autoriteter blot er blevet afløst andre og mere sindrige reguleringsmekanismer. Liberalismen præsenterer sig selv som et konstant tilbud om selvrealisering og nydelse. Bag denne opfordring ligger imidlertid simpelt hen et imperativ nydelse, der fungerer så meget desto mere totaliserende. Vi har i dag pligt til at nyde alt, hvad vi har med at gøre: sex, arbejde, familie, fritid, mad, osv. Og er man ikke i stand til at leve op til dette nydelsesimperativ, er det at betragte som en moralsk forsyn-delse, der bør afføde skam og skyld.

Bogen slutter meget passende af med en redegørelse for Žižeks revolutionære projekt. Selvom Slavoj Žižeks bøger kan synes at handle om alt muligt og ingenting på samme tid, skal man ikke tage fejl af, at de alle i sidste instans kredser om det samme tema: kapitalismen. Mens der på den intellektuelle venstrefløj i mange år har været en tendens til at bedrive samfundskritik i form af en radikal dekonstruktivisme, hvor formålet er uddrivelsen af enhver form for essentialisme, er Žižeks ærinde en rekonstruktion af en form for materialisme. Ikke nok med, at den postmoderne dekonstruktivisme med sin opmærksomhed på identitetspolitik, multikulturalisme, rettigheder til etniske minoriteter, bøsser og lesbiske har overset, hvordan det i sidste instans er den kapitalistiske økonomi, der strukturerer samfundet. I sin evige nedbrydning af enhver grænse

er dekonstruktivismen i dens forskellige aftapninger simpelthen gået kapitalens ærinde, idet denne i sin natur er grænseoverskridende. Ved at revitalisere Marxistiske begreber som f.eks. klassekamp, proletar og frihed forsøger Žižek stedet at genpolitiserer den kapitalistiske økonomi ved dels at skærpe vores opmærksomhed på, hvordan den fungerer i dag, og dels at påpege, at heller ikke kapitalismen er endegyldig som samfundsformation.

Slavoj Žižek er en kompetent og særdeles læseværdig bog for både nybegyndere og viderekomne. Den kommer godt rundt i forfatterskabet og formår også at levere smagsprøver på de vittigheder, bizarre eksempler, referencer til film, anekdoter fra kommunisttiden osv., som gør Žižek bare interessant, men direkte morsom at læse. Samtidig demonstrerer den også tydeligt, at Žižek leverer en anvendelig og slagkraftig samfundsteori, der ikke lader sig reducere til filosofisk spasmageri.

Bogen giver anledning til en enkelt kritisk kommentar, som måske snarere skal rettes til redaktøren end til forfatterne: den er for kort. Mange begreber og pointer kunne med fordel have været mere udfoldet, og bogen er så velkrevet, at man som læser aldrig er i nærheden af at køre træt.

Som for enhver introduktionsbog gælder det også for *Slavoj Žižek*, at den selvfølgelig ikke kan gøre det ud for at læse "the real thing". Er man ny i forfatterskabet kan det anbefales at starte med Žižeks *The Sublime Object of Ideology* (Verso 1989). Læser man denne bog sammen med Bjerre & Laustsens fine introduktion, vil man være godt på vej ind i en teori, som vi garanteret nok skal høre mere til i fremtiden.

Ole Bjerg
Institut for Folkesundhedsvidenskab
Københavns Universitet

Pierre Bourdieu: Udkast til en selvanalyse.

København: Hans Reitzels Forlag, 2006
(147 sider)

1. Gennem årene var Bourdieu meget tilbageholdende med at bruge sine personlige erfaringer som argumenter og i det hele taget oplysninger om sin egen sociale baggrund og sit private liv. Hans person var ganske uinteressant. Det var "sagen" – den sociologiske viden, der skulle i fokus. Bl.a. derfor kunne nogle af hans "faglige" konkurrenter (og politiske modstandere) ikke stå for fristelsen, da Bourdieu i sin sidste forelæsning (2001) skitserede og bagefter i mere uvidet form udgav *Ein Soziologischer Selbstversuch* (2002) – en sociologisk analyse af baggrunden for hans livslange sociologiske arbejde og ikke mindst baggrunden for den særlige "feltanalytiske" måde at lave sociologisk videnskab, som han udviklede i løbet af 1960'erne og 70'erne i sammenhæng med de første (to) *Udkast til en Praksisteori* (1972 og 1977).

Didier Eribon (en post-modernistisk journalistisk filosof fra ugebladet *Le Nouvel Observateur*) kunne, da Bourdieu meget pludselig døde (januar 2002), ikke stå for fristelsen til at reducere Bourdieus sociologiske projekt til en

hævntørstig mønsterbryders vulgære kritik af den akademiske verden, der så uegennyttigt havde optaget den genstridige unge mand fra provinsen og generøst anerkendt hans lidt aparte arbejder

– idet Eribon fejlagtigt fremstillede et kort uddrag fra manuskriptet om Bourdieus oplevelser på kostskolen i Pau som den "dødssyge" mands afsløring af baggrunden for sin urimelige aggressivitet og som en undskyldning til og et forsøg på at forson sig med den verden, der havde givet ham alt. (Det redegøres der udførligt for i et *Nachwort* (af Franz Schultheis) i den tyske *originaludgave* fra

2002. Manuskriptet lå klar til det tyske forlag i begyndelsen af oktober, og først i løbet af december fik Bourdieu at vide at han havde kræft – det danske forlag kolporterer desværre Eribons fejlagtige postulat om, at bogen “er skrevet mens han vidste, at han var alvorlig syg”).

Eribons symbolske vold er baggrunden for, at udgiverne af den franske udgave (2004) – Jerome Bourdieu og gruppen omkring *Raisons d'agir Éditions* – har skrevet det forord, der også er medtaget i den danske udgave, hvor der eksplicit gøres opmærksom på, at bogen ikke er en selvbiografi (men desværre er det franske “*rédigé*” oversat til “*blevet forfattet*” mellem oktober og december 2001, som måske kan betyde at bogen læses helt i Eribons ånd). Symbolsk vold var/er et centralt analyseobjekt i Bourdieus sociologiske arbejde, derfor citatet:

DETTE ER IKKE EN SELVBIOGRAFI, Pierre Bourdieu

Denne lille bog er faktisk en “model” for en *sociologisk* selvanalyse. Bourdieu har gennem årene tilbagevendende forklaret, hvad en *socioanalyse* går ud på. Denne socioanalyse af sociologen Bourdieu er en objektivisering af, hvad “oplevelserne” på *Ecole normale supérieure* (ENS) og oplevelserne i Algeriet som værnepligtig soldat (1955-58) i de franske besættelsestropper i kolonikrigen og de efterfølgende etnologiske Kabyll-studier kom til at betyde – for den unge provinsstudent fra en lille landsby i Bearn ved foden af Pyrenæerne. Hvad dette “konfliktfyldte” møde kom til at betyde for de “valg” Bourdieu traf under sit studieførløb og efter afsluttet kandidatuddannelse (aggregation), altså hvad det kom til at betyde for hans “akademiske liv” og hans professionelle karriere: Hvorfor han valgte SOCIOLOGIEN og ikke mindst baggrunden for “den måde han valgte at lave sociologisk arbejde” (kollektivt), og og hvad det kom til at betyde for hans valg af forskningsobjekter – de spørgsmål og de problemer han valgte at sætte fokus på (specielt uddannelse

og dominansrelationer, og altid “de mest brændende aktuelle emner” (s62)).

Det vil bl.a. sige, at en sociologisk selvanalyse ikke bare går ud på at beskrive “det levede liv”. Den går i langt højere grad ud på at *synliggøre* og *forklare* de “spor”, det levede liv har sat sig i form af kropsliggjorte dispositioner hos det enkelte individ – dvs. hvad de forskellige “skelsættende” oplevelser er kommet til at betyde for de valg, Bourdieu traf i sit akademiske liv. Han gør igen og igen opmærksom på, at der ikke er tale om en “mekanisk” afspejling:

Den velkendte vanskelighed ved den sociologiske analyse, nemlig faren for at de “objektive hensigter” (handlingsrationalet), som analysen afdækker, kommer til at fremstå som udtrykkelige hensigter, intentionelle strategier, eksplicite projekter (s93).

Det Bourdieu forsøger at vise er “regulariteten” i de faglige og videnskabelige “valg”, som blev afgørende for hans udvikling fra elitefilosof til sociologisk kritiker af “verdens elendighed”. Men han gør også eksplicit opmærksom på, at han kun alt for godt ved,

og jeg vil på ingen måde forsøge at skjule det, at jeg – selv i min forskning – i virkeligheden kun lidt efter lidt opdagede de principper, der styrede min praksis (s11).

Det vil sige, at en *sociologisk* selvanalyse går ud på at forstå og forklare den videnskabelige forskers “interesse” i undersøgelsesobjektet, forskningsobjektet. Bogen er med andre ord en model for, hvordan den enkelte forsker kan objektivere sit “synspunkt” – noget som Bourdieu opstillede som en ufravigelig betingelse for stringent videnskabeligt arbejde.

2. DISPOSITIONEN I BOGEN er ikke ekspliciteret i form af mellemoverskrifter, men fremstillingen er opbygget, så Bour-

dieu på denne måde demonstrerer *socio-analysens* principper for, hvordan den sociologiske forskers habituelle dispositioner kan objektiviseres:

At forstå vil først og fremmest sige at forstå det felt, med og mod hvilket man er blevet til det, man er. Det er derfor, jeg måske til lærerens overraskelse ikke vil begynde med begyndelsen – dvs. omtale mine første leveår og min barndoms sociale univers – men i overensstemmelse med gode metodologiske principper først vil undersøge tilstanden i feltet på det tidspunkt, hvor jeg trådte ind i det, dvs. omkring 1950 (s13).

Jeg vil derfor kort redegøre for bogens opbygning: Først skitseres (s13ff) det akademiske felt i Paris omkring 1950. Det var domineret af en filosofisk position, som Bourdieu mødte på *Ecole Normale*, repræsenteret ved Jean Paul Sartres eksistentiale filosofi og "myten om den frie intellektuelle". Der var andre mindre fremtrædende positioner bl.a. Gaston Bachelards historiske epistemologi, på ENS repræsenteret ved Georges Canguilhem. Bourdieu tog afstand fra Sartre og den skolastiske filosofi, hvor det centrale punkt er overbevisningen om, at forskeren opererer ud fra et absolut og distanceret, et "neutralt" perspektiv ("den totale intellektuelle"). Han fattede derimod interesse for og mødte sympati hos Canguilhem og Bachelards historiserende epistemologi (se den korte karakteristik af felters funktionsmåde s36).

Herefter redegøres (s36ff) kort for, hvad Bourdieus møde med det filosofiske videnskabsfelt fik af betydning for udviklingen af hans videnskabelige habitus:

Forkastelsen af den verdensanskuelse, der er forbundet med filosofiens akademiske filosofi, var sikkert i meget høj grad medvirkende til, at jeg søgte til sam-

fundsvidenskaberne og frem for alt til en bestemt måde at udøve dem på

som han skriver.

Bourdieu "rekonstruerer" derfor (45ff) det samfundsvidenskabelige felts rum af muligheder omkring midten af 1950'erne i Paris. Han skitserer

den tilstand, samfundsvidenskaben befandt sig i, og fremfor alt de forskellige discipliners og særområders indbyrdes position (s46).

Han tog afstand fra både den teoretiske sociologi på Sorbonne og den psykologiserende amerikansk-orienterede rent beskrivende sociologi (bl.a. repræsenteret ved Jean Stoctzel, der var ansvarlig for de tidlige meningsmålinger på *Institut français d'opinion publique* – IFOP), men Raymond Aron var nyudnævnt på Collège de France og fremstod som en "åbning" i det ellers fastlåste felt. Bourdieu bruger Levi-Strauss og hans strukturalistiske etnologi til at synliggøre sociologiens "dobbelt dominerede" position i det akademiske felt/universitetsfeltet (s52) – også Levi-Strauss hørte til de intellektuelle, der distancerer sig fra "alt hvad der har med sociale anliggender at gøre".

Efter afslutningen af uddannelsen som elitefilosof skulle Bourdieu aftjene sin værnepligt. Det førte ham til Algeriet, og erfaringerne fra krigen om Algeriet førte til hans "brud" med *det skolastiske "blik"* (s54ff): "denne oplevelse udgjorde for mig et afgørende brud med den akademiske erfaringsverden". Allerede under militærtiden (1955-1958) påbegyndte Bourdieu sine etnologiske Kabyl-studier, og sammen med Abdelmalek Sayad (én af hans studenter fra Universitetet i Algier, hvor han var ansat som undervisningsassistent 1958-60) fortsatte han disse studier under befrielseskrigen meget farlige betingelser, hvor han lærte

den kritiske årvågenhed (...) hvor

der konstant sættes spørgsmåltegn ved alt (jvf. besøget i landsbyen med "De Hvide Fædre" og besøget på Collo-halvøen, et af befrielsehærens sikre områder – s70-77).

Det var noget andet end den teoretiske filosofi i Paris. 1960 blev Bourdieu ansat som videnskabelig assistent af Aron med henblik på at skrive licentiatafhandling om Kabyll-studierne (han var blevet anbefalet af en professor på universitetet i Algier, der kendte Aron fra studietiden på ENS). 1962-1964 er han Maitre de conference ved universitetet i Lille, og 1964 henter Aron ham tilbage i Paris som forskningsdirektør på EHES (s49) og leder af CSE (Centre de Sociologie Européenne du Collège de France).

Herefter redegøres (s80ff) for den teoretiske udvikling fra Levi-Strauss' skolastiske strukturalisme til Bourdieus feltteori og praksisteorien, der netop blev udviklet som led i arbejdet med at analysere de etnologiske forskningsresultater fra Algeriet – og Béarn – i løbet af 1960'erne. Parallelt med Kabyll-studierne havde Bourdieu nemlig kastet sig over "transformationsprocesserne" i Béarns "bondesamfund" (jvf. s66 og 83-89). De tre Béarn-artikler bruges her til at vise, hvad praksisteorien egentlig går ud på, at den er et brud med det skolastiske blik og den skolastiske "fejlslutning" – der går ud på at forveksle "teorier om den virkelige verden" med den sociale virkelighed, som altså heller ikke er "det levede liv" (i betydningen: den subjektive oplevelse af virkeligheden). I omtalen af re-analysen fra 1972 objektiverer Bourdieu de udtalte referencer for Kabyll-studierne, dvs. han objektiverer "forskerens blik" (hans eget fortrolighedsforhold til de kabyllske bønder):

Der er tale om det afgørende øjeblik, hvor man ser tingene [kroballen i Béarn] i et andet perspektiv og bag slægtskabsreglerne opdager ægteskabsstrategierne og

derved genvinder det praktiske forhold til verden. Denne genvinding af praksislogikkens sandhed (...) er med til at fremme adgangen til sandheden om den "fremmede" kabyllers rituelle praksiser

(s87 – for en uddybning se *Udkast til en praksisteori* (2005)). Bourdieus praksisteori (1980) var et "resultat" af en ændret verdensanskuelse:

en lang række umærkelige forandringer, som mine erfaringer lidt efter lidt fik mig til at undergå ... (s80).

I sin forskningspraksis havde Bourdieu lige siden han 1960 kom tilbage til Paris været involveret i mange forskellige forskningsopgaver inden for og i "grænseområderne" til sociologien (s90ff). Han arbejdede sammen med "holdet" på Forskningscentret for Europæisk Sociologi (CSE – s110) interdisciplinært og skabte derved grundlaget for at bryde med "de knæsatte positioner i sociologiens rum" (s93). Sammen med "holdet" kombinerede Bourdieu sprog- og kulturanalyser med socialstrukturelle og institutionsstrukturelle analyser, og de udviklede på denne måde en særlig videnskabelig habitus (en praksisteoretisk "realistisk" epistemologi), som efterhånden – i løbet af 1970'erne – opnåede anerkendelse som en legitim ny position inden for sociologien.

Endelig kommer Bourdieu så til sidst til opvæksten i Béarn og kostskoleopholdet i Pau, og hvad det kan have betydet for dannelsen af hans "spaltede habitus", hans "realistiske" og "stridbare" opfattelse af de sociale relationer (s112ff). Ikke mindst hans dobbeltbundne erfaringer fra det filosofi-dominerede franske gymnasium, den gabende afgrund mellem kostskolens verden (den rå og voldelige overlevelseskamp) og undervisningens verden (den intellektuelle fortryllelse og de fortryllede menneskelige relationer)

har uden tvivl været med til at etablere et varigt, ambivalent, modsigelsesfuldt forhold til uddannelsesinstitutionen, præget af oprør og underkastelse [jvf. hertil iøvrigt omtalen af Canguilhem] – kort sagt “en spaltet habitus” (s131)

der bl.a. udkrystaliserede sig i tiltrædelsesforelæsningsen til Collège de France (1982), hvor han satte sig for at beskrive ritet, mens han udøvede den, at bryde illusionen om den akademiske verdens universelle gyldighed. Det var “at begå den sociale barbarisme par excellence”, men det gik først op for ham bagefter, hvor svært det var at gennemføre et sådant projekt (s143).

3. Bourdieus afgørende brud med den filosofiske “fortryllelse” skete i forlængelse af hans “oplevelser” i Algeriet, men det var først i “bakspejlet” han forstod, hvordan det var gået til, at han havde “valgt” sociologien, at det måske primært var udtryk for “en radikal afvisning af det skolastiske synspunkt” (s60). Denne afstandtagen fra det skolastiske synspunkt var begrundet i en tilbøjelighed til at søge et “praktisk forhold” til denne verdens elendighed. Det begyndte med en afstandtagen fra Sartre og i det hele taget filosofiens “uvirkelighed” (s59). Bourdieus korte historiske redegørelse viser, at han heller ikke “valgte” at deltage aktivt i krigen i Algeriet (s54ff), det var et “tilfældigt” resultat af, at han nægtede at gå på officersskole, som kandidater fra ENSellers normalt gjorde, og af nogle mere eller mindre tilfældige “uoverensstemmelser” med nogle “højtstående officerer” i den militærpsykologiske afdeling i Versailles, som han først var kommet til. Senere tager han også afstand fra Levi-Strauss’ æstetiserende etnologi (s62) og Louis Althussers ekstremt “akademiske” marxisme. Fællesnævneren for Bourdieus (fra)valg er nogle habituelle dispositioner, som faktisk ikke var “synlige” og heller ikke bevidste for Bourdieu (s11 og 117), og det er de måske heller ikke for ret mange af Bourdieus læsere.

Udkast til en selvanalyse er bygget op som en gradvis “synliggørelse” af de “habituelle dispositioner”, som betinger regulariteten i de “valg” Bourdieu træffer i sin videnskabelige karriere (hans sociale løbebane). Bourdieu objektiviserer, hvordan hans videnskabelige habitus blev formet over tid, som et resultat af “mødet” mellem feltets mulighedsbetingelser (“universitetsfeltet”) og hans habituelle dispositioner, som de var formet af hans uddannelsesforløb og hans sociale opvækst. De tre Béarn-artikler (1962, 1972 og 1989) repræsenterer hovedfaser i udviklingen af Bourdieus *sociologiske habitus* (“en intellektuel dannelsesroman”), hvor “modellen” i den tredje artikel repræsenterer den praksislogiske *forklaringsmodel*. Her ekspliciteres den praksislogiske forklaring – dvs. *feltteoriens* forklaring af, hvordan aktører og “sociale institutioner” (fx familierne) fungerer: På ægteskabsmarkedet i det “moderne industrisamfund” har “arvingen til gården” mistet værdi. Bondens livsform har tabt “vægt” på ægteskabsmarkedet (jf. s36) – dvs., at ægteskab forstås og forklares som én af flere måder at få social kapital, “anerkendelse” i det (lokale) sociale rum (s88f). I det “moderne” samfund er uddannelserne til gengæld kommet til at spille en stadig større rolle for “familiernes reproduktionsstrategier” (jf. moderens bemærkning om, at der nu er kommet en “polytekniker” i én af landsbyens familier. Denne problematik er central i bogen om “statsadelen”, der i øvrigt ligeledes er fra 1989 (*The State Nobility – Elite Schools in the Field of Power*). Den oprindelige “beskrivelse” af krøballet i Béarn viste resultatet, men den forklarede ikke hvordan det gik til at ...

Bourdieu henleder med denne lille bog opmærksomheden på, at det er de specifikke felter, der “betinges” eller udgør “mulighedsrummet” for de konkret handlende menneskers udvikling. Bogen kan læses som “historien om”, hvordan Bourdieu udvikler en kættersk videnskabelig habitus – om hans udvikling fra oplevelsen af den “fortryllede” og “fortryl-

lende“ filosofiske virkelighed til hans engagerede *sociologiske* objektivisering af den sociale virkeligheds forskelstrukturer, der leverer dynamikken til “udviklingen”. Bourdieu objektiviserer på denne måde det *synspunkt* i feltet for intellektuelt arbejde, hvorfra han (2001) skitserede denne socioanalyse. Allerede i 1983 forklarede han, at den vedvarende socioanalyse “har gjort det muligt for mig at forstå og udholde det, der tidligere var uudholdeligt for mig”, og han forklarede året efter Axel Honneth, at den sociolo-

giske selvanalyse er et vigtigt redskab for videnskabsmanden til at erkende “hans erkendelsesredskabers historiske betingethed” (*Dansk Sociologi*, no. 4, jan. 2006:38 og 65, se også 134). På denne måde kan *Udkast til en selvanalyse* være en meget nyttig og lærerig model for, hvordan den samfundsvidenskabelige forsker kan objektivere sit “synspunkt”.

Anders Mathiesen
Institut for Samfundsvidenskab
Roskilde Universitetscenter